

Dionizy Niezgoda

Gospodarowanie ziemią a Wspólna Polityka Rolna Land management and Common Agricultural Policy

*Zamożność narodów tworzy się
a nie dziedziczy*

M. E. Porter

Celem tych badań było dokonanie oceny przyjętych celów Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) w odniesieniu do rolnictwa. Kryteriami jej oceny są podział wartości dodanej netto oraz okres zwrotu aktywów w badanych latach i klasach gospodarstw wg ESU.

Z badań wynika, że ekonomia podażowa w sprzężeniu zwrotnym z konkurencją doskonałą pozwoliły osiągnąć cele konsumentów żywności.

Podział wartości dodanej netto między gospodarstwa trudno nazwać sprawiedliwym mimo, że środki finansowe na rozwój rolnictwa mają charakter społeczny. Partycypacja w podziale wartości dodanej netto była tym wyższa im większym potencjałem produkcyjnym (aktywa) dysponowało gospodarstwo. Taki podział z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia trudno uznać za właściwy ponieważ okres zwrotu aktywów w gospodarstwach o wielkości >100 ESU był dłuższy niż w gospodarstwach o wielkości od 16 do 100 ESU. Ten niekorzystny trend był szczególnie widoczny w latach 2008-2010 czyli w okresie kryzysu gospodarczego. Kondycja ekonomiczna tych dużych gospodarstw podobnie jak przedsiębiorstw determinowana jest przez wahanie rynku kapitałowego, co nie służy stabilizacji bezpieczeństwa żywnościowego.

Wprowadzenie

Skuteczność polityk gospodarczych, w tym i tej dotyczącej rolnictwa a de facto rolnictwa i obszarów wiejskich, zawsze budzi wątpliwości i różnego rodzaju rozważania czy przyjęte rozwiązania są właściwe. Trudność polega na tym, że politykę tę formułuje się na podstawie przesłanek z przeszłości milcząco zakładając, że przeważą stabilność podstawowych uwarunkowań w danej gałęzi gospodarki. Znacznie trudniej przewidzieć uwarunkowania jakie wystąpią w przyszłości ponieważ ta polityka dotyczy materii ożywionej¹.

Szczególne specyfika pod tym względem występuje w rolnictwie, bo te same cele WPR sformułowane w 1958² roku utrzymują się do dziś. W 2001 dodano nowy cel tj. „... zrównoważone zużycie zasobów naturalnych”³. Natomiast w innych gałęziach

¹ Więcej T. Kiziukiewicz (red. nauk.): Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) 41 Rolnictwo. Difin S.A., Warszawa 2009.

² W artykule 33 Traktatu Rzymskiego zawarto następujące cele i zasady Wspólnej Polityki Rolnej (WPR):
„1. Zwiększanie produktywności rolnictwa poprzez wspieranie postępu technicznego i optymalne wykorzystanie czynników produkcji.

2. Zapewnienie zadawalającego standardu życiowego ludności wsi poprzez wzrost jej dochodu per capita.

3. Stabilizowanie rynków.

4. Zapewnienie dostępności towarów zaopatrzeniowych.

5. Zapewnienie godziwych cen konsumpcyjnych”. W. Mölle: *Ekonomika integracji europejskiej*. Wydawnictwo Fundacja Gospodarcza, Gdańsk 2000, s.253.

³ W. Chmielewska-Gill: *Wspólna Polityka Rolna po roku 2013*. FAPA, Warszawa 2008.

gospodarki brak jest strategii rozwoju z tak długookresowymi celami. Tymczasem proces industrializacji w rolnictwie tak się rozwinął, że wiele gospodarstw rolnych przekształciło się w przedsiębiorstwa, a ich właściciele traktują je jako jeden z najbezpieczniejszych modeli biznesu. Istotną rolę w tej ich strategii odgrywa polityka interwencjonizmu UE. Korzystają z jej dobrodziejstwa zarówno gospodarstwa, jak i przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją rolniczą, co w naszym kraju jest sprzeczne z artykułem 23 Konstytucji RP, wskazującym, że podstawą ustroju rolnego jest gospodarstwo rodzinne.

Celem tego opracowania jest ocena skuteczności WPR na przykładzie towarowych gospodarstw rolnych, udostępniających swe informacje dla potrzeb Polskiego FADN. Badania obejmowały okres od 2004 do 2010 roku. Ponadto wykorzystano również dane liczbowe GUS.

Najczęściej WPR jest oceniana w oparciu o stopień efektywności. W tym opracowaniu analizy WPR dokonuje się przy wykorzystaniu kryterium skuteczności tj. wartości dodanej netto i okresu zwrotu aktywów. Szczególnym przedmiotem zainteresowań jest tu ocena nierówności w podziale wartości dodanej netto (SE415) oraz okres zwrotu kapitału w badanych latach i klasach ekonomicznej wielkości gospodarstw (ESU). Aktywa stanowią potencjał produkcyjny badanych gospodarstw rolnych, obejmujący szczególnie czynnik jakim w rolnictwie jest ziemia. Rola tego czynnika znajduje potwierdzenie w teorii rozwoju rolnictwa opracowanej przez Y. Hayami oraz V. Rutten'a. Zdaniem W. Rembisza teoria ta jest akceptowana w „międzynarodowych kręgach ekonomistów”⁴.

Wyniki badań

Ziemia jako podstawowy czynnik produkcji w rolnictwie ma szczególne znaczenie w obecnych warunkach w aspekcie jej przestrzenności i lokalizacji gospodarstw.

Zgodnie z teorią ekonomiki rolnictwa, ziemia jest jednym z trzech czynników produkcji obok pracy ludzkiej i kapitału. Obecnie coraz częściej w odniesieniu do towarowych gospodarstw rolnych mówi się o czwartym czynniku tj. zarządzaniu.

Ziemię jako środek produkcji odróżnia od pozostałych czynników: a) stałość jej ilości w ujęciu agregatowym w krótkich, a często nawet i w długich okresach czasu; b) w procesie produkcji nie traci na swej użyteczności pod warunkiem właściwego jej wykorzystywania; c) brak mobilności przestrzennej, a zarazem wymuszającej konieczność dostosowywania się do tej właściwości innych czynników⁵.

Ponadto „Obserwuje się konkurencję o ziemię uprawną między uprawami żywnościowymi oraz uprawami energetycznymi co wpływa na wzrost cen wszystkich produktów rolnych. Należy się spodziewać zwiększenia użycia pod uprawy ziem marginalnych”⁶.

⁴ W. Rembisz: Mikro- Makroekonomiczne podstawy równowagi wzrostu w sektorze rolno-spożywczym. Wydawnictwo Wizja Press & IT, Warszawa 2008, s. 159.

⁵ Więcej w: W. Heijman, Z. Krzyżanowska, S. Gędek, Z. Kowalski: Ekonomika rolnictwa. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa 1997, s. 406-407.

⁶ W. Chmielewska-Gill: op. cit., s. 3.

Podział tej przestrzeni tj. 15 503,0 tys. ha użytków rolnych między 2 277 613 gospodarstwa oznacza, że średnia jego powierzchnia wynosi 6,81 ha⁷. Tak duża liczba gospodarstw wytwarzających z reguły homogeniczne produkty oraz wysoka liczba konsumentów powodują, że podstawą ich zachowań zarówno w sferze produkcji, jak i wymiany jest konkurencja doskonała. W UE pogląd, że w sferze podaży dominuje w rolnictwie konkurencja doskonała jest oczywisty⁸. W tych warunkach rolnicy są cenobiorcami⁹, co istotnie ogranicza zakres możliwych do wykorzystywania przez nich strategii rozwoju i wzrostu gospodarstw rolnych. Ogólnie biorąc konkurencja ta jest podstawą kształtowania procesu gospodarczego w rolnictwie jako gałęzi gospodarki narodowej.

Czynnik ziemi jest bardzo ściśle powiązany z podstawowym celem WPR tj. zwiększaniem produktywności rolnictwa. Oznacza to, że będzie rosła skłonność do nadeksploatacji ziemi jako środka produkcji. Znajduje to potwierdzenie na przykład w braku boru, miedzi i innych mikroelementów pełniących funkcje regulacyjne w procesach fizjologicznych roślin i zwierząt. Maksymalizacja plonów roślin skrobiowych, w tym zbóż, przy pomocy azotu prowadzi do powstawania azotanów i azotanów mających kancerogenne właściwości¹⁰.

Wzrostowi produktywności ziemi służy m. in. specjalizacja. Tymczasem specjalizowanie się w uprawie zbóż, szczególnie przez większe obszary gospodarstwa, połączone jest z około dwukrotnie wyższym poborem wody by zapewnić ten sam poziom plonu w przypadku lat o nasilonej suszy. Wynikiem tego procesu jest obniżanie się poziomu wody gruntowej.

Rozwój i wdrożenie do rolnictwa przemysłowych metod produkcji zorientowanych na maksymalizowanie wyniku finansowego (zysku) z reguły nie jest połączone z dbałością o bezpieczeństwo zdrowotne tego czynnika ze względu na rozwój, pod wpływem stosowanych środków chemicznych, m. in. toksycznych grzybów w tym środowisku. Problematyka ta, jak sądzę, jest dość powszechnie znana, a starania WPR idą w kierunku przeciwdziałania tym negatywnym skutkom. Przykłady te jednoznacznie wskazują, że skuteczność WPR w tym obszarze była i jest niedostateczna.

Pośrednio stanowi to dowód, że środek do celu tj. wzrost produktywności nie może być celem rozwojowym materii ożywionej ponieważ prowadzi to do naruszenia praw przyrody, a ich substytucja jest bardzo kosztowna. Główną bowiem ideą przyrody jest budowanie złożonych struktur przy minimalnym udziale różnych składników.

Koncentracja działań na zwiększaniu produktywności czynników prowadzi do wzrostu podaży, co przy danym popycie wywołuje obniżkę cen i spadek rentowności produkcji.

⁷ Rocznik statystyczny rolnictwa 2011. GUS, Warszawa, s. 77 i s. 97.

⁸ Np. M. Tracy: Polityka rolno-żywnościowa w gospodarce rynkowej. Wydawnictwo UW i Olympus, Warszawa 1997, s. 42; oraz W. Heijman, Z. Krzyżanowska, S. Gędek, Z. Kowalski: op. cit., s. 259 i dalsze.

⁹ „Cenobiorca jest to konsument lub producent na tyle mały w stosunku do całego rynku, iż jego sprzedaż i zakupy nie mogą wpływać na ceny rynkowe. Cenobiorca jest zmuszony akceptować lub odrzucić cenę rynkową, decydując się na określoną wielkość zakupu lub sprzedaży przy założeniu, że cena rynkowa nie ulegnie zmianie”. w: D.R. Kamerschen, R.B. McKenzie, C. Nardinelli: *Ekonomia*. Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solodarność”, Gdańsk 1991, s. 460/461.

¹⁰ Dość szczegółowo zagadnienia te są przedstawione w pracy: P. Ilnicki: *Polskie rolnictwo a ochrona środowiska*. Wydawnictwo AR w Poznaniu, Poznań 2004.

Współzależności między produktywnością a rentownością przedsiębiorstw, w tym i towarowych gospodarstw rolnych, nie mają charakteru o wyłącznie dodanej korelacji (tab. 1).

Tabela 1. Relacje między rentownością a produktywnością w przedsiębiorstwach

JEŚLI		TO	
Rentowność	Produktywność	Co się stanie	Co powinno być zrobione
WYSOKA	WYSOKA	Kondycja finansowa mocna i stabilna	Utrzymanie i dalszy rozwój produktywności
WYSOKA	NISKA	W dłuższym okresie niska produktywność pochłonie zysk	Poprawa produktywności
NISKA	WYSOKA	Przedsiębiorstwo może wkrótce przynieść straty albo stanąć na krawędzi upadku	Poprawa rentowności, wzmocnienie pozycji na rynku, strategia prorynkowa, badania rynku, polityka cenowa
NISKA	NISKA	Upadek i bankructwo	Poprawa produktywności i wzmocnienie się na rynku

Źródło: Avedillo-Cruz E. A. 1984: Manual on Quick Productivity Appraisal (OPA), Manila, Development Academy of The Philippines [cyt. za: Lis. S. 1999. s. 63]

Na podstawie tej tabeli możemy wskazać, że dla gospodarstw rolnych typowa jest sytuacja, w której wysoka produktywność łączy się z niską rentownością. Pośrednio potwierdzają to dane liczbowe zestawione w tab. 4 dotyczące okresu zwrotu aktywów.

Z powyższych rozważań oraz badań produktywności czynników w towarowych gospodarstwach rolnych wynika, że wzrost produktywności rolnictwa prowadzi do bardzo intensywnej konkurencji między gospodarstwami, i zaniku w części z nich nadwyżki finansowej. Gospodarstwa broniąc się przed bankructwem rezygnują z godziwego wynagrodzenia za pracę własną rolnika i jego rodziny.

Obowiązujące cele WPR są w wewnętrznej nierównowadze¹¹ bowiem obejmują dwa cele odnoszące się do rolników (cele nr 1 i 2) i trzy związane z interesem konsumentów (cele nr 3, 4, 5). Połączenie tych celów w ramach WPR jest isticie salomonowym rozwiązaniem, nie występującym w innych gałęziach gospodarki. W jego wyniku m. in. stopa życiowa rolników nie korzystających z pomocy publicznej, a jest ich zdecydowana większość, jest za niska choćby w stosunku do pracowników najemnych, którzy dla uzyskania dochodu nie wykorzystują własnego majątku jak rolnicy. Pośrednim potwierdzeniem tej tezy jest sformułowanie celu jako zadawalającego standardu życiowego ludności wiejskiej, czyli w domyśle i praktyce niższego.

Podstawową przyczyną takiej sytuacji dochodowej rolników jest rynek nabywców, co dla rolników jest trudniejsze tym bardziej, że są oni uczestnikami popytu wtórnego na swe produkty.

Przyjęcie przez WPR potrzeby zwiększania produktywności rolnictwa znalazło odzwierciedlenie w instrumentach służących oddziaływaniu na wzrost podaży produktów rolnych. W warunkach konkurencji doskonałej oznacza to wymuszanie na

¹¹ W. Mölle: op. cit., s. 253.

rolnikach obniżania kosztów produkcji. Z powyższego wynika, że UE wykorzystwała teorię ekonomii podażowej, rozwiniętą przez neoliberalistów w USA, jako podstawę teoretyczną WPR. Nie byłoby w tym nic dziwnego gdyby w UE był ten sam model rolnictwa jaki jest w USA.

Dążność do poprawy warunków rozwoju rolnictwa za pośrednictwem ekonomii podażowej okazała się w praktyce bardzo odbiegająca od oczekiwań jej kreatorów. Wskazują na to m. in. wyniki badań P.A. Samuelsona i W.D. Nordhaua a także A. Czyżewskiego¹². Zdaniem tych autorów niski poziom dochodów w gros gospodarstw rolnych jest wynikiem istotnie wyższego wzrostu podaży względem popytu oraz cenowej nieelastyczności popytu. „Popyt na produkty rolnictwa ma tendencję do wzrostu powolniejszego od imponującego wzrostu podaży generowanego przez postęp techniczny. W rezultacie konkurencyjne ceny produktów rolniczych mają tendencję do spadku”¹³.

Wynikiem tej polityki jest przede wszystkim różnicowanie udziału gospodarstw w podziale dochodu wytworzonego w rolnictwie¹⁴. Mając to na uwadze w tab. 2 przedstawiono podział wartości dodanej netto między gospodarstwa.

Tabela 2. Wskaźniki struktury w % względem liczby towarowych gospodarstw rolnych w próbie oraz ich udziału w wartości dodanej netto (SE415) w latach 2004-2010 w Polsce

Lata	Wielkość gospodarstwa w ESU	Wskaźniki struktury w %:		Współczynnik koncentracji SE415	Przeciętna powierzchnia UR wg klas ESU w ha
		wg liczby gospodarstw w danym przedziale ESU	wg udziału w wartości dodanej netto		
2004	<16	60,39	19,29	0,438	14,28
	>40	9,97	47,06		141,93
2005	<16	59,96	20,67	0,541	15,32
	>40	10,50	46,49		148,31
2006	<16	58,52	19,63	0,559	10,57
	>40	11,26	51,01		163,83
2007	<16	56,78	18,37	0,554	14,60
	>40	12,48	53,28		165,22
2008	<16	56,59	17,33	0,570	15,32
	>40	12,83	54,98		188,01
2009	<16	55,14	15,60	0,606	15,63
	>40	13,36	57,62		179,14
2010*	<16	75,77	33,42	0,555	20,92
	>40	8,43	44,28		219,17

Źródło: Dane liczbowe Polski FADN. Obliczenia własne.

* w 2010 roku wprowadzono zmiany w podziale gospodarstw na klasy wielkości. Zamiast ESU posłużono się kryterium wartości produkcji.

Z zawartych w tej tabeli danych wynika, że stopień koncentracji¹⁵ wartości dodanej netto zwiększał się w miarę dopływu środków finansowych z UE tj. przy

¹² P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus: *Ekonomia*, t. 1, WN PWN, Warszawa 2004, s. 125. Red. nauk. A. Czyżewski: *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce narodowej*. Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2007, s. 16-23.

¹³ P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus: op. cit., s. 125.

¹⁴ „Podział dochodu i konsumpcji w gospodarce rynkowej odzwierciedla raczej początkowe wyposażenie w wrodzone zdolności i odziedziczony majątek, a także najrozmaitsze inne czynniki, jak kolor skóry, płeć, miejsce zamieszkania, wysiłek, zdrowie i szczęście”. P.A. Samuelson i inni, op. cit., s. 459.

¹⁵ Zmodyfikowany współczynnik koncentracji określa stopień nierównomierności podziału pewnej cechy pomiędzy grupy jednostek wydzielonych ze względu na wartość innej cechy (...). Zmodyfikowany współ-

przejściu od 2004 do 2009 roku, by nieco się obniżyć w 2010 roku. Oznacza to przyspieszenie procesów zróżnicowania gospodarstw.

Potwierdzeniem powyższej tezy jest porównanie udziału gospodarstw o wielkości < 16 ESU w 2004 oraz 2009 roku. W pierwszym z wymienionych lat udział gospodarstw do 16 ESU w ogólnej ich liczbie wyniósł 60,39%, a w ogólnej wartości dodanej netto jedynie 19,29%. Istotne zasilenie gospodarstw w środki finansowe z UE spowodowało, że w 2009 roku udział tych gospodarstw w badanej ich liczbie uległ obniżeniu do 55,14%, a w SE415 do 15,60. Z kolei gospodarstwa o wyższej zdolności produkcyjnej tj. o wielkości ponad 40 ESU partycypowały w ogólnej ich liczbie w 2004 roku w wysokości 9,97%, a w sumie wartości dodanej netto w wysokości 47,66%. Z kolei w 2009 roku udziały te przedstawiały się następująco: 13,36% i 57,62%. Potwierdza to wzrost koncentracji dochodów w gospodarstwach o większym potencjale produkcyjnym. Skutkiem tego procesu powinno być istotne przyspieszenie przemian strukturalnych w rolnictwie. Spowolnienie tych przemian było spowodowane wprowadzeniem dopłat do hektara, co nie zachęcało do sprzedaży ziemi, zwłaszcza lepszej jakości. Właściciele obserwując rynek ziemi oczekiwali dodatkowo na wzrost jej cen (tab. 3). Wskazuje to na brak spójności między instrumentami WPR.

Tabela 3. Przeciętne ceny gruntów ornych w obrocie prywatnym w 2004 i 2010 roku w Polsce

Wyszczególnienie	Cena w zł za 1 ha GO w roku		Roczna dynamika wzrostu ceny w latach 2004–2010 w %
	2004	2010	
Grunty orne	6 634	18 037	24,55
w tym:			
dobre (pszenno-buraczane)	9 040	21 553	19,77
średnie (żytnio-ziemniaczane)	6 667	18 841	26,08
słabe (piaszczyste)	4 194	14 800	36,13

Źródło: Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2005, GUS, s. 198 oraz Rocznik statystyczny rolnictwa 2011, GUS, s. 282

Z tab. 3 wynika, że w porównywanych latach istotnie zwiększył się poziom cen gruntów ornych w obrocie prywatnym. Stanowi to efekt oddziaływania WPR oraz dokonanych przemian systemowych w naszym kraju. Wzrost cen ziemi, podobnie jak duża różnica tych cen między glebami różnej jakości, potwierdza poprawę sytuacji ekonomicznej rolnictwa w naszym kraju. Wzrost ten był skutkiem zwiększenia popytu na nią, w tym na cele nierolnicze, oraz poprawą sytuacji dochodowej gospodarstw, a także udostępnieniem rolnikom kredytów na zakup ziemi. Najwyższa dynamika wzrostu ceny 1 ha gruntów ornych w relacji 2010/2004 dotyczyła gleb piaszczystych (Δ o 36,13%). Spowodowane to było uruchomieniem dopłat z UE na zalesianie gruntów o najlepszej jakości. Z kolei najniższa dynamika ceny wystąpiła w przypadku gruntów o słabszej jakości. To na tych glebach ten sam poziom nakładu pracy ludzkiej i strumienia kapitału zapewnia wyższy dochód niż na glebach słabszej jakości. Różnice cen można traktować jako równoważne reńce różniczkowej, wynikającej z innej jakości gleb. Tym samym dla oceny WPR w tym względzie ważna jest nie tylko dynamika wzrostu cen ziemi ale także różnice w jej poziomie między glebami różnej jakości. Im

czynnik koncentracji może przyjmować wartości leżące w granicach $-1 < k < 1$ ". [w:] T. Marszałkiewicz: Metody statystyczne w badaniach ekonomiczno-rolniczych. PWN, Warszawa 1972, s. 181.

mniej gleb o dobrej i bardzo dobrej jakości wyłączymy z rolniczego użytkowania, tym lepszą będziemy mieli pozycję konkurencyjną względem innych krajów i regionów.

Z tabeli 2 wynika również, że im wyższy stopień koncentracji ziemi w gospodarstwach, tym wyższy mają one udział w wartości dodanej netto wytworzonej w rolnictwie. Zarazem potwierdza to wagę cechy przestrzenności ziemi jako składnika potencjału produkcyjnego gospodarstw rolnych.

Pośrednio można sądzić, że u podstaw WPR leżała teza, że „W warunkach doskonałej konkurencji cena rynkowa zrównuje się z kosztem przeciętnym co sprawia, że żadne przedsiębiorstwo nie osiąga zysku ekonomicznego (a wszystkie osiągają normalną stopę zysku). Niski stopień koncentracji oznacza najniższe możliwe ceny i zerowy zysk”¹⁶. Wówczas mamy do czynienia z efektywnością alokacyjną¹⁷ jako właściwością konkurencji doskonałej. Dlatego też ta formuła konkurencji będzie utrzymywana w rolnictwie dla zapewnienia taniej żywności konsumentom. Taki model konkurencji będzie utrzymywał się w rolnictwie dopóty, dopóki straty mające charakter społeczny, spowodowane przez niewłaściwy wybór celów WPR, nie przeważą interesów prywatnych.

W procesach wzrostu produkcji rolniczej równie ważną rolę odgrywa czynnik kapitału ze względu na to, że niektóre jego rodzaje substytuują pracę ludzką, a inne jakość gleb. Ponadto potrzeba wzrostu produkcji rolniczej determinowana jest przez narastające wykorzystywanie produktów rolnych na cele konsumpcyjne a także pozakonsumpcyjne. Sprzyja to intensyfikacji produkcji w oparciu o wzrost nakładu kapitału. Dlatego też ocena wykorzystania tego czynnika w gospodarstwach rolnych jest niezmiernie ważna w aspekcie podstawowego celu WPR, a mianowicie wzrostu produktywności rolnictwa. Oceny wykorzystania kapitału dokonamy przy pomocy okresu zwrotu aktywów gospodarstw (SE436/SE420).

Tabela 4. Okresy zwrotu aktywów w towarowych gospodarstwach rolnych wg klas ich ekonomicznej wielkości w latach 2004-2010

Rok	Grupy wg wielkości ekonomicznej					
	<4	4<8	8<16	16<40	40<100	>100
2004	38,22	19,05	13,72	10,50	9,73	8,83
2005	22,52	15,81	11,65	9,66	9,05	9,60
2006	14,61	11,42	9,82	8,46	8,34	10,48
2007	11,66	11,07	9,91	8,39	6,90	10,48
2008	15,66	13,43	12,05	10,09	9,14	33,04
2009	29,33	25,90	23,43	19,45	15,59	21,09
2010*	26,51	25,97	24,32	22,93	20,26	39,07
Średnio:	22,64	17,52	14,98	12,78	11,29	18,94

Źródło: Dane liczbowe Polski FADN. Obliczenia własne.

* wg wartości produkcji

W latach 2004-2010 jak wykazują dane liczbowe zestawione w tab. 4 sytuacja ekonomiczna rolników podlegała wysokiej turbulencji. Szczególnie była ona widoczna w odniesieniu do poziomu dochodu z gospodarstwa rolnego (SE420). Z natury rzeczy

¹⁶ W. F. Samuelson, S.G. Marks.: *Ekonomia menedżerska*. PWE Warszawa 2009, s. 505.

¹⁷ (...) sytuacja efektywna to taka, w której nikomu nie może się lepiej powodzić, bez pogorszenia położenia kogoś innego”. w: P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus: *op. cit.*, s. 443.

zmiany poziomu aktywów były mniej dynamiczne. Przeciętnie w badanych latach okres zwrotu aktywów ulegał skróceniu przy przejściu od gospodarstw < 4 ESU do przedziału o wielkości 40 < 100 ESU. Najkrótszy okres zwrotu aktywów był w gospodarstwach o wielkości 40 < 100 ESU. Odnosi się to zarówno do 2005 roku, w którym wystąpiły niekorzystne warunki pogodowe, jak i do roku 2007, w którym opłacalność produkcji rolniczej była najwyższa. „Nożyce cen” w tym roku wyniosły 106,1%¹⁸. Z kolei nasilenie kryzysu gospodarczego od 2008 roku spowodowało pogorszenie „nożyc cen” i istotne wydłużenie okresu zwrotu aktywów.

W 2004 roku wraz ze wzrostem ekonomicznej wielkości gospodarstwa skracał się okres zwrotu aktywów co było równoznaczne ze wzrostem ich rentowności. W roku tym nie było jeszcze dużego napływu środków finansowych z UE dlatego zwiększanie wielkości gospodarstw określonych poziomem ESU było korzystne we wszystkich przedziałach ich wielkości, za wyjątkiem tych do 4 ESU.

W 2005 roku rozpoczął się intensywny proces napływu środków finansowych do rolnictwa z UE, prywatyzacja zasobów rolnych Skarbu Państwa oraz dokapitalizowywania gospodarstw.

Proces istotnego pogorszenia się rentowności aktywów w gospodarstwach nastąpił podczas kryzysu gospodarczego w rolnictwie tj. w latach 2009-2010. W gospodarstwach wszystkich analizowanych klas wielkości ekonomicznej istotnie wydłużył się okres zwrotu kapitału, co przymusiło je do zweryfikowania strategii zarządzania nimi.

Na uwagę zasługuje fakt, że po dokapitalizowaniu gospodarstw w klasie > 100 ESU istotnie pogorszyła się w nich stopa rentowności aktywów względem tej o rozmiarach 40 < 100 ESU, choć była ona korzystniejsza niż w gospodarstwach do 16 ESU. Przejawianie się ustabilizowanej tendencji do wydłużenia się okresu zwrotu kapitału w gospodarstwach największych tj. > 100 ESU pozwala sądzić, że nastąpiło w nich przeinwestowanie. Oprocentowanie w nich aktywów (2,56%) było poniżej proggu inflacji, wynoszącej wg GUS w 2010 roku 3,1%¹⁹.

Na podstawie dokonanej analizy okresu zwrotu aktywów w gospodarstwach o różnej wielkości ekonomicznej nasuwa się uwaga, że podstawą naszej struktury obszarowej powinny być gospodarstwa o wielkości od 16 do 40 i od 40 do 100 ESU. Istotnym argumentem jest to, że gospodarstwa o wskazanej wielkości są bardziej odporne na wahania rynku kapitałowego aniżeli te mające > 100 ESU.

Wnioski

Analiza skuteczności WPR umożliwiła sformułowanie wniosków, które w pewnym zakresie mają dyskusyjny charakter:

1. Cele WPR nie powinny nadal obowiązywać ze względu na przemiany w rolnictwie będące wynikiem postępu technicznego i wprowadzania industrialnych technologii produkcji, a także braku możliwości opracowania w oparciu o nie racjonalnej strategii rozwoju rolnictwa ze względu na konflikt interesu między celami ważnymi dla konsumentów a tymi dla rolników.

¹⁸ Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS, Warszawa, s. 146.

¹⁹ wikipedia.org/wiki/Inflacja.

2. Cele WPR powinny w przeważającym stopniu uwzględniać interesy rolników. Wymaga to jeszcze bardziej ograniczenia przejawiania się konkurencji doskonałej przy wykorzystaniu czynników organizacyjnych, prawnych oraz finansowych, stymulujących przystępowanie rolników do klastrów i różnych form integracji pionowej w oparciu o produkt wytworzony w gospodarstwach.
3. Sposoby osiągania celu traktowane jako cel są źródłem licznych zagrożeń dla ekosystemów. Ponadto stymulacja podaży gdy popyt jest nieelastyczny przysparza korzyści głównie konsumentom, co narusza zasadę sprawiedliwości społecznej. Dlatego też właściwą kategorią wynikową wpływającą z idei skuteczności działań rolników powinna być wartość dodana netto.
4. Podział dochodu między rolników powinien być bardziej sprawiedliwy tj. być mniej podporządkowany wielkości potencjału produkcyjnego gospodarstwa a bardziej jego produktywności. Wynika to wprost ze stwierdzenia M.E. Portera: „Zamożność narodów się tworzy a nie dziedziczy”.
5. WPR powinna bardziej oddziaływać na przejawianie się równowagi rynkowej w odniesieniu do surowców rolnych sprzedawanych przez rolników. Sprzyjałoby temu stymulowanie kontraktacji bioproduktów na warunkach, które ograniczałyby przejmowanie przez nabywców wartości dodanej wytworzonej w gospodarstwach.
6. W strukturze gospodarstw powinny dominować te, które osiągają wielkość od 16 do 100 ESU. Gospodarstwa poniżej 16 ESU powinny być traktowane jako socjalne, a w długim okresie zanikowe. Te zaś o wielkości powyżej 100 ESU, będące de facto przedsiębiorstwami rolnymi, należałoby wyłączyć z możliwości korzystania z przepisów właściwych dla gospodarstw rodzinnych. Wskazują na to następujące przesłanki: a) ekstensywna intensywność organizacji produkcji, b) przeinwestowanie prowadzące do nadmiernego wydłużania się okresu zwrotu aktywów, c) wysoka wrażliwość na skutki kryzysu gospodarczego, d) poczucie sprawiedliwości społecznej, co w warunkach demokratycznego ustroju zawsze ma dużą wartość.

Literatura

1. Chmielewska-Gill W.: Wspólna Polityka Rolna po roku 2013., FAPA, Warszawa 2008.
2. Czyżewski A. (red.): Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce narodowej, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007.
3. Heijman W., Krzyżanowska Z., Gędek S., Kowalski Z.: Ekonomia rolnictwa, Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa 1997.
4. Ilnicki P.: Polskie rolnictwo a ochrona środowiska. Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań 2004.
5. Kamerschen D.R., McKenzie, R.B., Nardinelli C.: Ekonomia, Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solidarność”, Gdańsk 1991.
6. Kiziukiewicz T. (red. nauk.): Międzynarodowe Standardy Rachunkowości 41 Rolnictwo. Difin S.A., Warszawa 2009.
7. Marszałkiewicz T.: Metody statystyczne w badaniach ekonomiczno-rolniczych, PWN, Warszawa 1978.
8. Mólle W.: Ekonomia integracji europejskiej, Wydawnictwo Fundacja Gospodarcza, Gdańsk 2000.
9. Rembisz W.: Mikro- Makroekonomiczne podstawy równowagi wzrostu w sektorze rolno-spożywczym, Wydawnictwo Wizja Press & IT, Warszawa 2008.
10. Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS, Warszawa.

11. Rocznik statystyczny rolnictwa 2011, GUS, Warszawa.
12. Samuelson P.A., Nordhaus W.D.: Ekonomia, t. 1, WN PWN, Warszawa 2004.
13. Samuelson W.F., Marks S.G.: Ekonomia menedżerska, PWE, Warszawa 2009.
14. Tracy M.: Polityka rolno-żywnościowa w gospodarce rynkowej, UW i Olympus, Warszawa 1997.
15. Wikipedia.org/wiki/Inflacja.

Summary

The purpose of the research was to assess the agreed objectives of Common Agricultural Policy (CAP) for agriculture. The criteria for the assessment are the distribution of net value added and the payback period of assets in the analysed period and the classes of agricultural holdings by ESU.

The research shows that supply economics in feedback with perfect competition allowed food consumers to reach their objectives.

Although financial support for agriculture development has a social character, the distribution of net value added among agricultural holdings hardly seems fair. The higher the production potential (assets) of an agricultural holding, the greater participation in the distribution of net value added was. Such division is hardly fair from both an economic and social point of view, since the payback period of assets in the agricultural holdings of the economic size >100 ESU was longer than the payback period in the agricultural holdings of the economic size from 16 to 100 ESU. This unfavorable trend was particularly evident in the years 2008-2010, during economic crisis. The economic position of these large agricultural holdings as well as enterprises is determined by fluctuations in the capital market, which does not support the stabilization of food security.

Informacje o autorze:

Prof. dr hab. Dionizy Niezgoda

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Katedra Ekonomii i Zarządzania

ul. Akademicka 13, 20-950 Lublin

e-mail: ekonomia.zarzadzanie@up.lublin.pl